

آثار، برکات و کارکردهای فردی و اجتماعی مسجد

سید حمید حسینی

امام خمینی قدس سره

«شما ملت برای اسلام قیام کردید و برای اسام این همه زحمت کشیدید و دارید می‌کشید. مراکزی که مراکز بسط حقیقت اسلام است... فقه اسلام است و آن مساجد است، این‌ها را خالی نگذارید این يك توطئه است که می‌خواهند مسجدها را کم‌کم خالی کنند. مساجد باید مرکز تربیت صحیح باشد...»^۱

چکیده

آثار حضور در مسجد چنان متنوع است که به سختی می‌توان پیرامون تمامی ابعاد آن سخن گفت، نگرش اسلام به مسجد صرفاً نگرش به جایگاهی برای اقامه نماز نیست، بلکه اساساً مسجد، در اسلام، از زمان حضرت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله همواره به عنوان يك پایگاه دینی و اثرگذار به نقش آفرینی پرداخته است. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله از مسجد، به عنوان کانون برای هدایت امور اسلام بهره می‌بردند و مسجد، مرکز حکومت و نیز مرجع فکری و محل بحث و تبادل اندیشه‌ها بوده است. در زمانی نه چندان دور (قبل از فرارسیدن عصر ارتباطات)، همه نیازهای فکری و اجتماعی مردم، در مسجد مرتفع می‌شد. قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران مساجد به عنوان پایگاه دینی، نقش هدایتگری مردم را به عهده داشته است.

^۱ . نماز و زندگی، هشتمین اجلاس سراسری نماز مقالات: ص ۱۱۲ .

همانطور که مسجد در صدر اسلام محل پذیرش افراد مختلف و محل اجتماعات سیاسی، فرهنگی، اجتماعی بود، امروز نیز پذیرای مریبان و متریبان جهت تعلیم و تربیت و مکان اوج سالکان راستین است.

مسجد سرچشمه تمدن اسلامی است. اگر به هر يك از شهرهای اسلامی بنگریم مسجد و مجموعه‌های آن را اساس شهرسازی می‌یابیم و درمی‌یابیم که در بافت شهرهای اسلامی مساجد محور هستند. مسجد محل تقویت و اشاعه فرهنگ زیبای اسلامی احترام به علماء، بزرگترها و محبت به کوچکترها و رعایت ادب در برابر سایر مؤمنین است.

علاوه بر آن حضور در مسجد، نقش بازدارنده‌ای قوی در ارتکاب جرایم و پیش‌گیری از گناهان دارد. در کنار این آثار با برکت حضور در مسجد، در روایات نیز از ثواب‌ها و اجرهای متعدد برای حاضران در مساجد، یاد شده است. بعنوان نمونه پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌فرمودند: «گروهی از مردم در مسجدی از مساجد خداوند نشینند (برای عبادت و تلاوت قرآن) مگر آن که آرامش برایشان نازل و رحمت الهی شامل حال آنها شود».

مقدمه

مسجد در اسلام قلب تپنده حیات اسلام و کانون و محور فعالیت‌های جامعه اسلامی است. مسجد خانه خدا در زمین،^۲ منبع فیوضات معنوی و برکات گوناگون برای نمازگزاران و جامعه اسلامی است. بی‌گمان مکانی که چنین جایگاهی نزد خداوند دارد، حضور در آن، آثار فراوانی را خواهد داشت و بدون تردید شامل حال مکلفان و حاضران در مسجد اعم از زن و مرد نیز خواهد بود.

حضور به موقع و منظم نمازگزاران در مساجد اثرات تربیتی مطلوبی در روح و روان و رفتار آنها دارد. انجام اعمال عبادی نماز جماعت به صورت يك دست و منظم، بیانگر این حقیقت است که اگر افراد مسلمان اراده بکنند می‌توانند در تمام امور زندگی نظم و انضباط داشته و با بهره گرفتن از قابلیت‌های نهان و آشکار خود، حلال مشکلات خود و دیگران باشند. به عبارت دیگر هم‌اکنون که جماعت مؤمن نمازگزار اراده کرده و به دلخواه و به صورت اختیاری همه با هم، در کنار هم در مساجد برای احیاء شعائر اسلامی قدم پیش گذاشته و مصمم

^۲ . مستدرک الوسائل: ج ۲، ص ۲۱۲ و ۲۵۹؛ کنز العمال: ج ۷، ص ۴۴۸ .

به انجام آن هستند، به همان نسبت خواهند توانست در سایر امور دینی پیش گام بوده و با بهره‌گیری از نیروی ایمان و استعدادها موجود، قله‌های کمال را تسخیر کنند و هرگاه این رفتارها به صورت مدام و مستمر صورت بگیرد (حضور در جماعت) از خلاقیت‌ها و صفات خدایسندانه افراد صالح بهره برده و متأثر شده، در نتیجه به اصلاح و خودسازی پرداخته و این شکوفایی را به جامعه نیز سرایت خواهند داد.

مساجد علاوه بر محل نیایش بودن، منابع اشاعه فرهنگ اسلامی و محل به نمایش گذاشتن قدرت و اقتدار امت اسلامی نیز می‌باشد و روزانه سه یا پنج بار افراد مؤمن در همین مکان‌ها در پیشگاه خالق خود بوده و برای جان نثاری و اطاعت از سایر اوامر مولا اعلان آمادگی می‌کنند و نفس این عمل هشدار است برای دشمنان اسلام، و گام نخستین برای حرکت احیاء عدالت اجتماعی و ظلم ستیزی.

آثار، نتایج و برکات حضور در مسجد بسیار متنوع است، بعنوان نمونه امام علی علیه‌السلام در یکی از بیانات خود، برای حضور در مسجد هشت اثر را برمی‌شمرد:

«من اختلف الى المسجد اصاب احدى الثمان؛ احا مستفادا فى الله، او علما مستطرفا او آيه محكمه او يسمع كلمه تدل على هدى، او رحمه منتظره، او كلمه ترده عن ردى، او يترك دنيا خشيه او حياء»^۳.

«کسی که به مسجد رفت و آمد می‌کند، یکی از منافع هشتگانه نصیب او می‌شود: برادری مفید و باارزش در راه خدا، یا علم و دانش نو، یا دلیل و برهان محکم (برای تثبیت عقاید)، یا کلماتی که موجب هدایت شود (می‌شنود)، یا رحمت مورد انتظاری (شامل حال او می‌شود)، یا مواعظی که او را از فساد و گناه باز دارد، (می‌شنود)، یا به خاطر ترس یا حیا و آبروی خود گناهی را ترک می‌کند».

و یا آن‌که از حاضر شونده در مسجد بعنوان زائر پروردگار سخن به میان آمده است:

«فى النوراة مكتوبا أن بيوتى فى الأرض المساجد فطوبى لعبد تطهر فى بيته ثم زارنى فى بيتى ألا ان على المزور كرامة الزائر ألا بشر المشاء فى الظلمات الى المساجد بالنور الساطع يوم القيامة»^۴.

^۳ . وسائل الشيعه: ج ۲، ص ۴۸۰.

^۴ . من لايحضره الفقيه: ج ۱، ص ۲۳۹، باب فضل المساجد و حرمتها و ثواب.

چنان‌که بیان شد ثمرات و برکات حضور در مسجد بسیار است لکن در نوشتار پیش‌رو سعی بر آن است که به اجمال آثار، برکات و کارکردهای فردی و اجتماعی مسجد، مورد بررسی قرار گیرد. امید که برای نگارنده و خواننده گرامی مفید باشد.

ماهیت مسجد

چنان‌که گفته شد از مساجد به عنوان خانه‌های خدا در زمین یاد شده است و سر تعظیم و گرامی‌داشت مساجد همان بیت‌الله بودن، خانه متقیان و خانه مؤمنین بودن آنهاست.

«محمد بن علی بن الحسین فی العلل عن علی بن أحمد عن محمد

بن أبي عبد الله الكوفي عن موسى بن عمران عن عمه الحسين بن يزيد النوفلي

عن علي بن أبي حمزة عن أبي بصير قال سألت أبا عبد الله عليه السلام عن العله فی

تعظيم المساجد فقال إنما أمر بتعظيم المساجد لأنها بيوت الله فی الارض»^۵.

ابوبصیر می‌گوید از امام صادق علیه‌السلام درباره علت لزوم تعظیم مساجد پرسیدم امام علیه‌السلام

فرمودند: به تعظیم مساجد فرمان داده شده برای آنکه مساجد خانه‌های خدا در زمین است.

این عنوان به خوبی ماهیت عبادی مسجد را نشان می‌دهد؛ اینکه مسجدها، اولاً و اساساً

برای ایجاد ارتباط بین بنده و معبود او و اعلام بندگی و عبودیت برای آفریدگار بنا می‌شوند.

براین‌اساس نیز اصلی‌ترین اثر حضور در آن در بعد عبادی خواهد بود:

«و اقيموا وجوهكم عند كل مسجد وادعوه مخلصين له الدين كما

بدأكم تعودون»^۶.

«(هنگام عبادت) در هر مسجدی به‌سوی او توجه کنید و او را بخوانید

و دین (خود) را برای او خالص کنید. همچنان که در آغاز شما را آفرید،

بار دیگر در رستاخیز باز می‌گردید».

ماهیت حضور در مسجد نیز در بیان نبوی آمده است. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود:

«كل جلوس فی المسجد لغو الا ثلاثه: قرانه مصل او ذکر الله او سائل

عن علم»^۷.

^۵ . وسائل الشیعه: ج ۵ ، ص ۲۹۷ ، باب وجوب تعظیم المساجد؛ مستدرک الوسائل: ج ۲ ، ص ۴ - ۳۱۲ و نیز خانه‌های متقیان، همان: ص ۲۵۹ ؛ مؤمنان کنز العمال: ج ۷ ، ص ۶۵۰ .

^۶ . اعراف: ۳۹ .

^۷ . بحارالانوار: ج ۷۷ ، ص ۸۶ ؛ وسائل الشیعه: ج ۲ ، ص ۸۶ .

«هر نشستی در مسجد بیهوده است، مگر اینکه برای سه کار باشد؛ خواندن قرآن، ذکر خدا، پرسش از علم».

بنابراین هدف و حکمت حضور و جلوس در بیوت الرحمن (مساجد) ذکر الله است که بالاتر از هر هدف دیگری در زندگی ماست:

«و لذكر الله اکبر»^۸.

و به فرموده امام علی علیه السلام درمان قطعی تمامی دردهای نفسانی ما:

«ذکر الله دواء اعلال النفوس»^۹.

«یاد خدا دواي بیماری‌های نفوس است».

آثار سیاسی، اجتماعی مسجد

مسجد به عنوان يك مركز دینی برای عموم، نقش اساسی در شکل‌گیری اجتماعات مسلمین دارد. از این جهت به‌طور طبیعی مسجد می‌تواند کارکرد اجتماعی نیز داشته باشد. حضور زنان و مردان و تبادل اخبار و اطلاعات اجتماعی، جویا شدن از احوال هم و احوال مسلمین، تنها بخشی از این ظرفیت بزرگی است که مساجد دارند. در این مکان‌ها مؤمنان فرصت می‌یابند با جمعی آشنا شوند که از نظر دین و عبودیت با آنان هم‌رنگ هستند و توان ایجاد گروه‌های اجتماعی هماهنگ را دارند. بنابراین آنان می‌توانند از بین اهل مسجد برادران یا خواهران مناسبی، از حیث دینی، برای خود بیابند که طبعاً آثار آن در ابعاد اجتماعی بروز خواهد کرد.

امام صادق علیه السلام فرمود:

«لا يرجع صاحب المسجد من احدى ثلاث خصال: و اما اخ يستفیده فی الله»^{۱۰}.

«اهل مسجد به کمتر از یکی از سه چیز از مسجد بر نمی‌گردد (که یکی از آنها) دوستی است که از او در مسیر خدا استفاده می‌کند».

^۸ . عنکبوت: ۴۵ .

^۹ . غرر الحکم، ج ۱، ص ۳۶۳، ح ۱۱ .

^{۱۰} . وسائل الشیعه: ج ۳، ص ۴۷۷ .

زنان و مردان با حضور در مساجد، می‌توانند از يك اجتماع سالم دینی بهره‌مند شوند. طبق روایتی که از امام علی علیه‌السلام نقل شد، تأثیرات رفتاری که روابط دوستانه و برادرانه در مسجد بر جای می‌گذارد، می‌تواند جامعه دینی را از فساد و گناه پاک کرده و مسلمین را به سمت يك جامعه سالم هدایت کند:

«أو کلمه ترده عن ردي او يترك ذنبا خشيته او حياء».

«با کلماتی می‌شنود که او را از فساد و گناه باز می‌دارد و یا به‌خاطر ترس

(از خدا) یا حیا و آبرو، گناهی را ترک می‌کند».^{۱۱}

مسجد همواره در کنار کارکرد اجتماعی، عبادی و معنوی خود، کانون سیاسی در جامعه مذهبی نیز بوده است. این موضوع چه در زمان پیامبر و چه در زمان خلفاء و امام علی علیه‌السلام و دیگران قابل پیگیری است و نمونه‌های فراوانی درباره آن می‌توان ذکر کرد. در این دوران نه تنها آثار سیاسی حضور مردان در مسجد بلکه آثار سیاسی حضور زنان در مسجد نیز مشهود است که حضور زنان و مردان و تبادل اخبار و اطلاعات اجتماعی، جویا شدن از احوال هم و احوال مسلمین، تنها بخشی از این ظرفیت بزرگی است که مساجد دارند.

حضرت فاطمه علیها‌السلام در مسجد و دفاع وی از حق ولایت علی علیه‌السلام، یکی از آنهاست. همچنین سخنرانی حضرت زینب علیها‌السلام در مسجد که از مسلمات تاریخی است.^{۱۲} تربیت سیاسی که در مسجد ارائه می‌شود، به دلیل ماهیت مذهبی آن می‌تواند نسلی را پدید آورد که پشتوانه جامعه دینی باشند و در برابر حوادث سیاسی هوشیاری لازم را داشته باشند. از این‌رو حضور زنان در کنار مردان در مسجد ضروری می‌باشد، چرا که زنان از حضور در این مکان محروم شوند، در واقع تربیت بطور ناقص انجام خواهد شد. در حالی که بانوان به دلیل تأثیر عمیق‌تر بر فرزندان و نقش تربیتی خود، در صورت برخورداری از تربیت سیاسی مسجد، بلوغ سیاسی را بطور شگفت‌انگیزی افزایش خواهند داد.

پیش‌گیری از جرائم

امروزه که در تمام جوامع بشری مسئله بازدارندگی از وقوع جرم از اساسی‌ترین مسائل به‌حساب می‌آید، نقش مراکز هدایت دینی بخصوص مساجد بسیار مهم و در خور تحقیق است.

^{۱۱} . الفقیه: ج ۱ ، ص ۲۳۷ .

^{۱۲} . برای مطالعه بیشتر پیرامون حضور سیاسی زنان در مساجد رجوع کنید به بلاغات النساء، بانوانی مثل سوده همدان و ... .

این موضوع که درصد ارتکاب جرم و جنایت در میان مسجدی‌ها نسبت به غیر آنها چه میزان کمتر است نیازمند تحقیق جداگانه‌ای است، لکن این موضوع به تأیید تجربه رسیده و در بین مردم نیز شایع و مشتهر است که بین اهل مسجد و ارتکاب جرم و جنایت ارتباطی نیست و یا لاف‌باز بسیار ضعیف است.

مبارزه با ظلم

مشاهده روزانه (محراب عبادت) در مسجد با توجه به فلسفه وجودی محراب مساجد، توجه افراد نمازگزار را از دشمن درون به دشمن بیرونی معطوف خواهد کرد. اگر چه شیطان درونی به چشم مشاهده نمی‌شود، لکن شیاطین بیرونی که همانا دشمنان دین اسلام هستند، مظهر شیطانند و اولین گام، مبارزه با شیطان و ظلم ستیزی در نماز جماعت برداشته می‌شود.

هرگاه احساس و درک مشترکی در جمع نمازگزاران به وجود بیاید، همگان نسبت به دشمن بیرونی خویش اظهار تنفر نموده و در يك جبهه قرار می‌گیرند. علی علیه‌السلام:

«ذکر الله دواء اعلال النفوس»^{۱۳}
«یاد خدا دواي بیماریهای نفوس است».

امامان جمعه یا جماعت، (غالباً در مساجد) طی خطابه‌ای مردم را نسبت به دشمنان دین آگاه کرده و یا در آنها انگیزه‌های نفرت را بیدار می‌کنند و لذا دیده می‌شود غالب تظاهرات و اظهار تنفر، نسبت به دشمنان و توطئه‌گران بعد از نمازهای جماعت و جمعه صورت می‌گیرد. روانشناسان براین باورند که هرگاه افرادی عصبانی باشند و در عین عصبانیت اگر با اسباب و ابزاری که از عوامل تحریک کننده است رویرو شوند عصبانیت آنها شدت خواهد یافت. پس بنابراین نظریه حضور نمازگزاران متنفر از شیطان و مظاهر شیطان در کنار محراب عبادت، انگیزه ظلم‌ستیزی را تقویت می‌کند و فرهنگ ظلم‌ستیزی به دست فراموشی سپرده نمی‌شود. و بلکه همواره افراد مسلمان در حال آماده باش روحی و فیزیکی قرار می‌گیرند و از دشمن خود غافل نمی‌باشند. چنانچه در شکل‌گیری و تداوم انقلاب اسلامی ما این تفکر و احساس نقش کلیدی به همراه داشت.

^{۱۳}. غیر الحکم: ج ۱، ص ۳۶۳، ح ۱۱.

وحدت و تعاون

از آثار و برکات حضور در مساجد همکاری و تعاون است که از عوامل وحدت آفرین و استحکام بخش جامعه به شمار می‌رود. غالباً در نماز جماعت بیش از سایر اجتماعات به چشم می‌خورد. مراعات حقوق دیگران و یاری آنها، رسیدگی به مشکلات برادران دینی در نماز جماعت مطرح شده و به همت مردم کارهای مفید و مهم صورت می‌گیرد. به عنوان مثال در اجتماع جمعه و جماعت از مردم خواسته می‌شود که برای رفع خشک سالی در نماز استسقاء حاضر بشوند. و مردم با انگیزه «تعاونوا علی البر»، سه روز به خاطر هموعان خود روزه گرفته و نماز می‌خوانند. این‌گونه اعمال نه تنها مشکلات مؤمنین را از سر راه برمی‌دارد، بلکه از عوامل پیوند اجتماع و مردم نیز هست، افراد نمازگزار با حضور خود در صفوف نماز به «اعتصموا بحبل الله» جامه عمل می‌پوشانند.
امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

«به هم پیوندید و با هم نیکی کنید و به هم مهربانی کنید و برادران خوشرفتاری باشید، چنانکه خدای عزوجل به شما فرموده».^{۱۴}
از فرمایشات امام استفاده می‌شود که تعاون و نیکی مهربانی به همراه داشته و موجب جلب سایر مؤمنین به جمع نمازگزاران می‌گردد.
امروز در جوامع غیرمسلمان عامل اصلی از هم گسیختگی ملت‌ها و دولت‌ها عدم وجود عاطفه و تعاون و دلسوزیست.
رسول مکرم اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید:

«من اصبح لا بهتم بامور المسلمین فلیس بمسلم».^{۱۵}
«هرکس صبح کند و اهمتامی به کار مسلمانان نداشته باشد، پس مسلمان نیست».
هرگاه مؤمنین در سه (یا پنج) وعده حضور به امور برادران خود همت بگذارند تنش روانی در جامعه بسیار کم خواهد شد و چنان‌که می‌دانیم خداوند سبحان دعایی را قرین اجابت کرده که در جمع مسلمین دعا شده باشد که نوعی تعاون به شمار می‌رود.

^{۱۴} . اصول کافی: ج ۳ ، ص ۲۶۹ .

^{۱۵} . همان: ص ۲۵۱ .

مسجد کانون اتحاد و همبستگی و انس و الفت مسلمانان است که مردم هر منطقه و محله را روزی چند نوبت در کنار هم در نمازهای جماعت جمع و با هم مأنوس می‌سازد و مسجد جامع و جمعه هفته‌ای یک بار همه اجتماعات مساجد را یکجا در نماز جمعه گرد می‌آورد و مسجدالحرام و مسجدالنبی مسلمانان کشورهای مختلف اسلامی را یکجا جمع و متحد می‌سازد.

مارسل بوازار اسلام‌شناس سویسی راجع به نقش نیرومند مسجد در فرهنگ، اقتصاد، سیاست و وحدت مسلمانان چنین می‌نویسد:

«مسجد عامل نیرومندی در همبستگی و اتحاد مسلمانان جهان است و اهمیت اجتماعی و فرهنگی آن را از این بابت نمی‌توان نادیده گرفت، مخصوصاً در روزگار معاصر که مسلمانان شور و حرارت صدر اسلام را دگریار از خود نشان می‌دهند، مساجد به صورت مراکز تربیت روحانی و پایگاه جنبش امت مسلمان نسبت به ستمگران و سلطه جویان درآمده است و به تدریج مساجد موقعیت سال‌های نخستین ظهور اسلام را به دست آورده‌اند».^{۱۶}

انجام اعمال عبادی نماز جماعت به صورت یک دست و منظم، بیانگر این حقیقت است که اگر افراد مسلمان اراده بکنند می‌توانند در تمام امور زندگی نظم و انضباط داشته و با بهره گرفتن از قابلیت‌های نهان و آشکار خود، حلال مشکلات خود و دیگران باشند.

به عبارت دیگر هم اکنون که جماعت مؤمن نمازگزار در مساجد اراده کرده و به صورت اختیاری همه با هم، در کنار هم برای احیاء شعائر اسلامی قدم پیش گذاشته و مصمم به انجام آن هستند، به همان نسبت می‌توانند در سایر امور دینی پیش گام بوده و با بهره‌گیری از نیروی ایمان و استعدادهای موجود، قله‌های کمال را تسخیر کنند.

و هرگاه این رفتارها به صورت مداوم و مستمر صورت بگیرد از خلاقیت‌ها و صفات خدایسندانه افراد صالح بهره برده و متأثر شده، در نتیجه به اصلاح و خودسازی پرداخته و این شکوفایی را به جامعه نیز سرایت خواهند داد.

تعهد برابر سایر انسان‌ها (رعایت حقوق بشر)

در میان ادیان و مکاتب، اسلام بیشترین توجه را برای مراعات و حقوق انسان‌ها نموده است

¹⁶ . اسلام در جهان امروز، مارسل بوازار: ص ۱۰۱ و ۱۰۲ .

و به عنوان حق الناس در جایگاه عدالت اجتماعی آن را مطرح کرده است. در مساجد به هنگام برپایی نماز جماعت مؤمنین ملزم به مراعات آداب و احکامی هستند که از آثار و نتایج ذکرالله در بیت الله است. به فرموده امام علی علیه السلام:

«ذکر الله بنیر البصائر و یونس الضمائر»^{۱۷}.

«یاد خدا روشنی بینش‌ها و مونس باطن‌هاست».

در مسجد نمازگزاران ملزم به رعایت شرایطی هستند، از جمله غصبی نبودن مکان نماز، به این معنا که هرگاه مؤمن سجاده خود را قبل از سایرین در مسجد گسترده باشد دیگران حق ندارند آن را برداشته و خود در آن محل به نماز بایستند. همین تعهد در وجود جمع نمازگزار ملکه شده و در سایر امور آنها نیز سرایت داده می‌شود و ناخودآگاه تبدیل به یک رفتار اجتماعی می‌گردد.

تشکیل جماعت در مسجد نیز خود تمرینی است برای سایر تعهدات ملی و مذهبی، به برکت این اخلاق پسندیده محیط کاری و زندگی از یک امنیت و آرامش مطلوب برخوردار می‌شود و از سوی دیگر به تنش‌زدایی کمک چشمگیری می‌کند. احساس مسئولیت قطعاً انسان را به تعهد وادار می‌کند و سبب حل بسیاری از مشکلات اجتماعی می‌گردد. به عنوان مثال در محیط کاری پاسخ به موقع به نیاز ارباب رجوع، احساس عاطفی و صمیمی آنها را به دنبال خواهد داشت، که هرگاه این نوع برخورد در همه محیط‌های کاری و زندگی اجرا شود، جامعه از یک امنیت نسبی برخوردار خواهد شد و اعتماد همگان را جلب خواهد کرد و مشارکت و همکاری را نیز به دنبال خواهد داشت.

هم‌دردی و هم‌دلی

با تجدید حضور در مساجد برای نماز جماعت، عزاداری یا سایر امور، پیوند عاطفی و معنوی نیز تجدید و تقویت می‌گردد.

حضور فیزیکی و معنوی در مسجد که عامل گسترش مشترکات معنوی می‌باشد، جمع نمازگزار را به هم‌سویی و هم‌فکری فرا می‌خواند و این احساس و درک را در آنها تقویت می‌کند که - بنی آدم اعضای یکدیگرند - و نباید از درد و رنج هموطنان خود غافل شوند و این احساس بیش از پیش از قوه به فعل تبدیل شده و افراد مؤمن را به یاری درمندان

^{۱۷} . غیر الحکم: ج ۱ ، ص ۳۶۳ ، ح ۹ .

برمی‌انگیزد و با این انگیزش حضور فیزیکی و یاری مادی و معنوی رنج دیدگان، باعث تسکین آلام آنها می‌گردند.

در جبهه عمل نیز این رفتار به سایر مؤمنین انتقال داده می‌شود و عزم همگان برای رفع گرفتاری‌ها و احیاء آرامش روانی در جامعه فراهم می‌گردد. همدردی و همدلی با مؤمنین در مکتب انسان‌ساز اسلام سرآغاز خردمندی است، بعد از ایمان به خدا، و در منابع روایی بدان توصیه شده است.

چنان‌که می‌دانیم شاد کردن دل مؤمن عبادتی بزرگ بشمار می‌آید. امام باقر علیه‌السلام فرمودند:

«تَبَسُّمُ الرَّجُلِ فِي وَجْهِ أَخِيهِ حَسَنَةٌ وَ صَرْفُ الْقَدِي عَنْهُ حَسَنَةٌ وَ مَا عِبَادَةُ اللَّهِ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ ادْخَالِ السَّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ»^{۱۸}.

و امام حسین علیه‌السلام می‌فرمایند:

«صَحَّ عِنْدِي قَوْلُ النَّبِيِّ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الصَّلَاةِ ادْخَالِ السَّرُورِ الْمُؤْمِنِ بِمَا لَا اِثْمَ فِيهِ»^{۱۹}.

«یکی از علل شاد کردن قلب مؤمن که در روایات به آن توجه شده است

این است که فرد مسلمان با انگیزه شاد کردن دل مسلمان، بار سنگین درد

و رنج را از دوش برادر خود برگرفته و خود را با او شریک بدانند و عامل

امیدواری برای آنها باشد».

بی‌شک شکوه و عظمت همدردی در نمازهای جماعت مساجد بیش از سایر اجتماعات

است و به علت حضور مستمر مردم در مساجد، پایه‌های بهداشت روانی در جامعه متزلزل

نخواهد شد و جامعه از ابتلا به بیماری دردناک (بی تفاوتی) نجات پیدا خواهد کرد.

به قول روانشناسان در اثر ممارست فکری و عمل مردم در سه (یا پنج) وعده نماز

جماعت به درونی شدن این افکار و رفتار منجر خواهد شد. بنابراین زندگی ایده آل الهی - انسانی

را برای نسل امروز و آینده تدارک خواهد دید.

احساس همدردی و هم‌فکری زمانی پدیدار می‌گردد که برادری از درد و رنج برادرش

مطلع شود و آن را درک کند. این احساس در اجتماع جماعت نمازگزار در مسجد به راحتی قابل

رؤیت و لمس می‌باشد. که مؤمنان در کنار هم قرار گرفته ضمن عبادت از حال یکدیگر نیز باخبر

^{۱۸} . /الكافي: ج ۲ ، ص ۱۸۸ ، باب ادخال السرور على المؤمنين... .

^{۱۹} . /المناقب: ج ۴ ، ص ۷۵ ، فصل في معالي أموره ع... .

می‌شوند و با هم تشریک مساعی می‌نمایند و در صورت عدم حضور، کسی از نمازگزاران، سراغ او را گرفته و چه بسا در پی او به تکلف نیز می‌افتند. اسلام هم‌دردی با سایر بندگان را امری ضروری تلقی می‌کند و آن را عامل ثبات و آرامش جامعه می‌داند.

زمانی که سپاه معاویه به یکی از شهرهای بلاد اسلامی حمله می‌کردند و خلخال از پای زن یهودی درآوردند، مولای متقیان علی علیه‌السلام فرمودند:

«اگر مسلمانی از این غصه بمیرد جای سرزنش نیست»:

**«بَلْغَنِي اِنْ الرَّجُلَ مِنْهُمْ كَانِ يَدْخُلُ عَلَي الْمَرَاهِ الْمُسْلِمَةِ وَ الْاٰخِرَى الْمَعَاهِدَةِ
فَيَنْتَزِعُ حَجْلَهَا وَ قَلْبَهَا وَ فَلَائِدَهَا وَ رِعَانَهَا، مَا تَمْتَنِعُ مِنْهُ اِلَّا بِالاسْتِرْحَامِ
وَ الْاسْتِرْحَامِ، ثُمَّ اِنْصَرَفُوا وَ اَفْرَبِيْنَ، مَا نَالَ رَجُلًا مِنْهُمْ كَلِمًا وَ لَا اَرْبِقَ لَهٗ دَمًا،
فَلَوْ اِنْ اِمْرًا مَسْلَمًا مَاتَ مِنْ بَعْدِ هٰذَا اَسْفًا مَا كَانَ بِهٖ مَلُومًا، بَلْ كَانَ بِهٖ
جَدِيْرًا».**^{۲۰}

در موردی دیگر امام علیه‌السلام چنین می‌فرماید:

«مؤمن برادر مؤمن است چون يك تنند و اگر یکی را دردی رسد، در دیگر پاره‌های تن دریافت می‌شود، و روحشان از يك روح است و برآستی روح مؤمن به روح خدا پیوسته‌تر است از پیوستن پرتو آفتاب بدان».

با توجه به توصیه‌های امام بر همه مؤمنان لازم است که در هر حال از احوال یکدیگر باخبر بشوند و تا عضوی از اعضاء پیکر اسلامی آرام نگردد آنها نیز آرامش نداشته باشند.

دوستی‌های سالم

قرآن کریم می‌فرماید یکی از عوامل دخول به جهنم انسان‌ها که سبب پشیمانی آنها در آخرت می‌گردد، داشتن دوستان ناسالم است. بنابر نقل قرآن کریم ناله دوزخیان این است: وای بر من ای کاش با فلان شخص دوستی نمی‌کردم.

« وَ يَوْمَ يَعْصُ الطَّالِمُ عَلَي يَدِيْهِ يَقُوْلُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا * يَا وَيْلَتِي لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا * لَقَدْ اَصْلَبْتُ عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِدْحَاءِي

وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا»^{۲۱}

«به خاطر بیاور روزی که ظالم دست خویش را از شدت حسرت به دندان می‌گزد و می‌گوید: ای کاش من با رسول حق راه دوستی و اطاعت پیش می‌گرفتم. ای وای بر من کاش فلان را دوست خود انتخاب نکرده بودم او مرا از یاد حق گمراه ساخت، بعد از آنکه آگاهی به سراغ من آمده بود و شیطان همیشه مخدول کننده انسان بوده است».

از آنجا که انسان موجود اجتماعی است در روابط اجتماعی ناگزیر از انتخاب دوست می‌باشد. می‌توان گفت یکی از ارکان (وحدت) معاشرت‌ها و دوستی‌های صحیح و سالم در مکان‌های نماز جمعه و جماعت (یعنی غالباً مساجد) است که در اثر آشنایی و دیدارهای روزانه به شکل احسن انتخاب دوست میسر می‌باشد و حتی ادامه دوستی این گونه افراد می‌تواند در روز قیامت هم به صورت شفاعت چهره بنمایاند.

«این گروه می‌توانند در چارچوب اذن الهی درباره افراد خاصی که روابط معنوی آنان با خدا برقرار بوده و پیوند روحی آنها با شفیعان الهی نگسسته باشد، درخواست آمرزش گناه و طلب مغفرت الهی بنمایند. لازم به ذکر است شفاعت مخصوص افرادی است که خدایسندانه وارد صحنه قیامت گردند و از گناهی که سلب شایستگی شفاعت را می‌کنند بر حذر باشند»^{۲۲}.

علامه طباطبائی قدس سره می‌فرماید:

«گاهی دوستی‌ها بر سر حق است و گاهی بر سر باطل و همین قسم دوستی است که منشأ فسادهایی از قبیل جزافه‌گویی و زورگویی‌ها در بین انسان‌هاست»^{۲۳}.

تبدیل شدن این‌گونه دوستی‌ها به عداوت در آن روز طبیعی است، چرا که هر کدام از آنها دیگری را عامل بدبختی و بیچارگی خود می‌شمرد؛ تو بودی که این راه را به من نشان دادی و مرا

²¹ . فرقان: ۲۷ و ۲۸ .

²² . تفسیر نمونه، ذیل آیه شفاعت.

²³ . المیزان: ج ۵، ص ۱۴۴ .

به سوی آن دعوت کردی، تو بودی که دنیا را در نظر من زینت دادی و مرا به آن تشویق نمودی، آری تو بودی که مرا غرق غفلت و غرور ساختی و از سرنوشتم بیخبر کردی، هر يك از آنها به دیگری اینگونه مطالب را می‌گوید.^{۲۴}

دوستی‌هایی که در مسجد آغاز می‌شود براساس تولی و تبری است و از جرم و جنایت و... سر در نمی‌آورد، دوستانی که با معیارهای دینی برگزیده شده‌اند همواره موجب زینت و سرافرازی انسان بوده‌اند. نمونه‌های بارز این گونه دوستی‌ها را در دفاع مقدس به وضوح مشاهده کرده‌ایم و نکته مقابل این نوع دوستی، دوستی افراد غیر صالح و غیر متقی است که غالباً به هنگام گرفتاری نه تنها از دوست خود حمایت نمی‌کنند، بلکه او را لو می‌دهند و یا تنها رها می‌کنند.

در منابع روایی آمده است که انسان با هر چیزی که مونس شده و آن را دوست داشته باشد روز قیامت با همان محشور می‌شود.

کسب و تجارت

بعضی از مساجد جمعه و جامع در کنار بازار و یا به بازار راه دارد و بازارهای اسلامی که همچون مسجد طاق وار ساخته شده جزء مجموعه‌های مسجد جامع است و برای ورود به آنها از حیاط مسجد می‌گذرند باشد که بازاریان با یاد خدا وارد بازار و کسب و کار شوند.

به تعبیر معماران و مهندسان شهرسازی که در بناهای اسلامی کاوش می‌کنند بازار اسلامی به منزله ستون فقرات يك شهر است و این همان تعبیری است که خداوند در قرآن برای مال کرده است:

«التي جعل الله لكم قياما»^{۲۵}.

«اموالی که خداوند مایه قوام شما قرار داده است».

هدف قرآن از پیوند میان مسجد و بازار اینست که مردانی تربیت کند که:

«لا تلهيهم تجاره و لا بيع عن ذكر الله و اقام الصلوة»^{۲۶}.

«هیچ تجارت و داد و ستدی آنان را از یاد خدا و اقامه نماز باز ندارد».

در تمامی شهرهای اسلامی از جمله مهمترین بناهای شهر مساجد، خصوصاً مساجد جامع است. نتیجه پیوند میان بازار و مسجد این بود که قوانین اقتصاد اسلامی اغلب خود به خود

²⁴. تفسیر نمونه: ج ۲۱، ص ۱۱۰.

²⁵. نساء: ۵.

²⁶. نور: ۳۷.

به اجرا در می‌آمد و بازاریان روزی چند نوبت در مساجد از نیروی ایمان و تقوی شارژ می‌شدند و چون به سر کار باز می‌گشتند، کمتر دروغ می‌گفتند و کمتر به احتکار و کم فروشی می‌پرداختند. و از این‌رو معاملات با اعتماد فراوان در بازارهای اسلامی صورت می‌گرفت و مسلمانان کار و تجارت‌شان را چیزی جدای از عبادت نمی‌دانستند. روزه گارودی فیلسوف مسلمان فرانسوی در کتاب خود مسجد آئینه اسلام می‌نویسد:

«در دوران عظمت اسلام تمام زندگی شهر در مسجد جریان داشت، در آنجاست که قراردادهای تجاری بسته می‌شود، زیرا اسلام تمایزی میان مقدس و نامقدس نمی‌شناسد، اجرای شریعت بیش از هر چیز به این معنی بوده است که انسان ۲۴ ساعت شبانه روز در محضر خداوند بسر می‌برد و هر عملی در زیر نگاه او انجام می‌شود، بنابراین هر عملی که توأم با تقوی باشد يك بعد قدسی دارد و نماز درنگی است در سلسله لحظات گوناگون، درنگی که به سایر لحظات معنی می‌دهد. بنابراین نماز از بقیه اعمال جدا نیست.»^{۲۷}

حفظ حدود و ثغور بلاد اسلامی

بر کسی نقش مساجد در دفاع از مرزهای بلاد اسلامی در طول تاریخ پوشیده نیست. برای ما هم در این زمان که دوره هشت ساله دفاع مقدس را تجربه کرده‌ایم، درک نقش مساجد در اداره امور جبهه و جنگ کار سختی نیست و اگر بگوییم این مساجد بود که در طول دفاع مقدس جبهه‌ها را تدارک و اداره می‌کرد، سخن حقی گفته‌ایم.

در صدر اسلام و دوره‌های بعد از آن اهل مسجد بودند که برای مرابطه (برقرار ارتباط میان مرزها و مرکز اسلامی) و مراقبت از حرکات دشمن و تهاجم رزمی و فرهنگی به مرزهای سرزمین‌های اسلامی کوچ می‌کردند و با نذر، وقف و وصیت، رباط‌هایی به شکل مسجد می‌ساختند، این رباط‌ها، در واقع مسجدی بود که مناره‌های کوتاه و بلند آن به صورت برج دیده‌بانی تبدیل و طاق‌های آن به صورت اطاق‌ها و استراحتگاه بسیجیان و مسافران و شبستان آن به هنگام نماز محل اقامه نماز جماعت و بعد از نماز محل درس و بحث طلاب بسیجی درمی‌آمد. بسیاری از طلاب علوم دینی و اساتید حوزه با نذر و غیره به آن مراکز می‌رفتند و ضمن

آموزش‌های رزمی از اساتید مرابطون دوره‌های دروس علوم دینی و لغت و عرفان را فرا می‌گرفتند تا خود را هم در برابر تهاجم رزمی و هم تهاجم فرهنگی دشمن آماده سازند. این پایگاه‌ها نقش مهمی در مرزهای کشورهای اسلامی بخصوص مغرب و طرابلس و اسپانیا و تونس ایفا کرده و همواره پاسخ‌گو و مدافع در برابر حملات رزمی و فرهنگی دشمنان اسلام بوده است تا جایی که بعضی از آنان انقلاب نموده و دولت‌هایی به نام دولت مرابطین تأسیس کرده‌اند.^{۲۸}

آثار تربیتی

همانطور که می‌دانیم تربیت، ارکان حیات اجتماعی انسان است، و لذا توجه به ابعاد مختلف تربیتی، توجه به شخصیت‌والای انسان است. در اصول تربیتی، محیط زیست یکی از عوامل تأثیرگذار بوده و می‌تواند کفه ترازوی تربیت را به نفع خود سنگین نماید. بنابراین مساجد و مکان‌های برگزاری نماز جماعت به عنوان یکی از محورهای تربیتی قابل توجه می‌باشد.

نکته تربیتی مهم این است که جمع نمازگزاران در مسجد، طبق یک تربیت اسلامی که ریشه آن در خانواده‌ها بنا نهاده شده احترام به امام جماعت، افراد مسن و سایر افراد مؤمن را به فراخور حال و موقعیت معنوی و... رعایت می‌کنند. امور تربیتی غالباً با روان سر و کار دارند تا با جسم و آنچه از تربیت در رابطه با جسم بکار گرفته می‌شود اکتسابی است از این رو حضور در جمع تربیت شده می‌تواند راه سهل و آسان کسب آداب و اخلاق مقبول جامعه اسلامی را در اختیار جمع نمازگزار قرار می‌دهد.

علمای تربیتی نیز به این مطلب اذعان دارند که اجرای مناسک دینی به منزله یادآوری و بازخوانی عقاید دینی است «و تقید و التزام به قواعد و قوانین اخلاقی، نوعی در قید شدن است و انسان‌های خویشتر دار بهتر می‌توانند این قید را بر خویشترن تحمیل کنند. مناسک دین نوعی تمرین برای خویشترن داری و تحمل قیود است و می‌تواند مقاومت در برابر جاذبه‌های نفسانی را افزایش دهد و موانع زیست اخلاقی را کم کند».^{۲۹}

از دیگر نکات تربیتی حضور در مسجد می‌توان به وقت‌شناسی اشاره کرد. حاضر شدن منظم و مستمر در مسجد برای نماز جماعت نوعی نظم در زندگی و سایر امور دینی آنها به‌وجود

²⁸ . الرباط فی سبیل اللّٰه، محی‌الدین قلبی تونسسی، مجله رساله الاسلام قاهره، سال ۴، ش ۳، ص ۳۰۹.

²⁹ . تربیت اسلامی، ویژه تربیت اخلاق: ص ۱۰۱.

می‌آورد.

خلاصه اینکه مسجد مکان مقدسی است برای عروج به درجات عالی انسانی و رشته‌ای است برای پیوند دل‌ها و تفکرها در جهت استحکام اتحاد و همبستگی و منبعی است برای تقسیم مهربانی‌ها و صفا و صمیمیت‌ها.

ایثار و انفاق

از دیگر آثار و برکات حضور در مسجد تقویت و اشاعه فرهنگ ایثار و انفاق است، که گاهی در حد اعلا و ممتاز در بین اهل مسجد مشاهده می‌شود.

جمع نمازگزارانی که در مسجد در حال نماز از خدای مهربان هدایت و نعمت را مستثلت می‌نمایند «صراط الذین انعمت علیهم...» به تبع این درخواست خود نیز گامی در جهت نعمت بودن برای سایر برادران خود برمی‌دارد. اعلام نیاز بعد از نماز و به دنبال آن اقدام عمل افراد، از شاخصه‌ها فرهنگ جمع نمازگزار مسجدی است، زمانی که آیات «اهدنا الصراط» خوانده می‌شود همگان هدایت را برای هموعان خود می‌خواهند، در واقع با دعای خود به دیگران احسان می‌کنند. در برخی از آیات نماز و انفاق قرین هم آمده است:

«و الذین صبروا ابتغاء وجه ربهم وأقاموا الصلاة و أنفقوا مما رزقناهم»^{۳۰}.

«و کسانی که در طلب رضای خدا راه صبر پیش می‌گیرند و نماز بپا می‌دارند و از آنچه نصیب‌شان کردیم پنهان و آشکار انفاق می‌کنند».

«الذین یقیمون الصلاة و مما رزقناهم ینفقون، اولئک هم المؤمنون حقا لهم درجات عند ربهم و مغفرة و رزق کریم»^{۳۱}.

«و نماز را با حضور قلب بپا می‌دارند و از آنچه روزی آنها کردیم (علم و جاه و مال) انفاق می‌کنند. آنها به راستی و حقیقت اهل ایمانند و نزد خدا مراتب بلند و آمرزش و روزی نیکو مخصوص آنهاست».

بطور طبیعی اطلاع‌رسانی در مورد نیاز و مشکلات مردم محروم در حالت عادی به سادگی امکان‌پذیر نیست و در صورت اقدام به اطلاع‌رسانی تنها بخش کوچکی از جامعه

³⁰ . رعد: ۲۲ .

³¹ . انفال: ۳ و ۴ .

مطلع می‌شوند. اما حضور در جماعت مساجد این کار را سهل و ساده و به صورت مطلوب امکان‌پذیر می‌نماید.

آثار روحی و اخلاقی

فضای مسجد، الهی و نورانی است، ذکر، دعا، صلوات، عزاداری‌ها و تلاوت آیات کریمه قرآن زمینه بسیار مناسبی را برای پرورش فضائل روحی و اخلاقی فراهم می‌آورد. اینها در پرتو رحمتی است که از ناحیه پروردگار شامل اهل مسجد می‌شود. چنانچه پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نیز در حدیثی به آن اشاره فرموده است:

«ما جلس قوم فی مسجد من مساجد اللّٰه تعالیٰ یتلون کتاب اللّٰه (و) یتدارسونه بینهم الا تنزلت علیهم سکینه و غشیتهم الرحمه و ذکرهم اللّٰه فیمن عنده»^{۳۲}

«قومی (با یکدیگر) در مسجدی از مساجد خداوند متعال برای تلاوت و آموختن قرآن ننشینند؛ مگر آن که آرامش برایشان نازل و رحمت الهی شامل حال آنها شود و خداوند از آنها در میان کسانی که نزد او هستند یاد می‌کند».

در حدیث دیگری از آن حضرت می‌خوانیم که فرمود:

«من کانت المساجد بینه ضمن اللّٰه له بالروح و الراحة و الجواز علی الصراط»^{۳۳}

«هرکس که مسجدها خانه‌اش باشد، خداوند آسایش و آرامش و عبور از صراط را برای او ضمانت می‌کند».

از طرفی اطمینان و آسایش حاصل از حضور در مسجد، توانایی انجام صحیح وظایف و تکالیف شرعی و اخلاقی دیگر را نیز به دست خواهد داد.

بهره و پاداش الهی

در روایات از ثواب‌ها و اجرهای متعدد برای حاضران در مساجد، فراوان یاد شده است از جمله:

³² . مستدرک الوسائل: ج ۳ ، ص ۴۸۲ .

³³ . همان: ج ۳ ، ص ۳۶۱ ؛ بحارالانوار: ج ۸۱ ، ص ۴ ؛ امالی طوسی: ص ۱۳۹ .

۱ - «ان في التوراة مكتوبا: ان بيوتى في الأرض المساجد فطوبى لمن تطهر في بيته ثم زارنى في بيتى و حق على المزور ان يكرم الزائر».^{۳۴}
«در تورات نوشته شده است که (خداوند می فرماید): مسجدها خانه‌های من در زمین هستند. خوشا به حال کسی که خود را در خانه‌اش تمیز کند و در خانه من به زیارتم بیاید و حق زائر این است که میزبان او را محترم شمارد».

۲ - «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: المساجد سوق من اسواق الاخره قراها

المغفرة

و تحفتها الجنة».^{۳۵}
«مساجد بازاری از بازارهای آخرتند. آمرزش (و بخشش) از وسایل پذیرایی آنها است و هدیه آنها بهشت است».

۳ - قال رسول الله صلى الله عليه وآله سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل الا ظله... رجل قلبه متعلق بالمسجد اذا خرج منه حتى يعود اليه».^{۳۶}
«هفت گروه در قیامت مورد توجه خدا قرار می‌گیرند. (که از جمله آنهاست)، شخصی که وقتی از مسجد خارج می‌شود تا زمان برگشت، توجه‌اش به مسجد باشد».

۴ - «قال الصادق عليه السلام: لا يرجع صاحب المسجد باقل من احدى ثلاث خصال: اما دعاء يدعو به يدخله الله به الجنة و اما دعاء يدعوا به فيصرف الله عنه به بلاء الدنيا...».

«اهل مسجد به کمتر از یکی از سه ویژگی باز نمی‌گردد: یا دعایی می‌کند که خداوند به برکت آن، او را به بهشت می‌برد یا دعایی می‌کند که به سبب آن بلاى دنیا را از او دور می‌کند و یا...».^{۳۷}

این همه نشان می‌دهد، حضور در مسجد، علاوه بر آثار دنیوی، از جنبه اخروی و کمالات معنوی نیز - به عنوان عاملی تأثیرگذار - مورد توجه است. نقل است که شیخ الرئیس ابوعلی سینا برای سعید ابوالخیر نوشت: چه لزومی دارد،

³⁴ . وسائل الشیعه: ج ۳ ، ص ۴۸۲ .

³⁵ . مستدرک: ج ۳ ، ص ۲۶۱ ؛ بحار الانوار: ج ۸۱ ، ص ۴ ؛ امالی طوسی: ص ۱۳۹ .

³⁶ . وسائل الشیعه: ج ۳ ، ص ۴۸۱ .

³⁷ . همان: ج ۵ ، ص ۱۹۳ .

مردم همه در مسجد اجتماع کنند؛ با اینکه خداوند از رگ گردن به انسان نزدیک‌تر است. هر جا که باشی اگر رابط‌ها با خدا برقرار باشد، نتیجه خواهی گرفت. وی در پاسخ نوشت: اگر چند چراغ در یک جا روشن باشد، اگر یکی از آنها خاموش شد، آن اتاق در تاریکی فرو خواهد رفت. انسانها نیز این گونه‌اند؛ تربیت سیاسی که در مسجد ارائه می‌شود، به دلیل ماهیت مذهبی آن می‌تواند نسلی را پدید آورد که پشتوانه جامعه دینی باشند و در برابر حوادث سیاسی هوشیاری لازم را داشته باشند.

بعضی گناهکارند، اگر تنها باشند، شاید موفق به کسب فیوضات الهی نشوند، ولی اگر در جمع باشند، شاید خداوند به برکت افراد دیگر، آنها را هم مشمول برکات خود سازد.^{۳۸}

نتیجه

حضور در مساجد آثار و برکات و عملکردهای فردی و جمعی بسیاری دارد. مسجد علاوه بر محل نیایش بودن، منابع اشاعه فرهنگ اسلامی و به عنوان یک مرکز دینی برای عموم، نقش اساسی در شکل‌گیری اجتماعات مسلمین دارد.

از جمله آثار و برکات حضور در مساجد همکاری و تعاون است که از عوامل وحدت‌آفرین و استحکام بخش جامعه به شمار می‌رود.

مسجد همواره در کنار کارکرد اجتماعی، عبادی و معنوی خود، کانون سیاسی در جامعه مذهبی نیز بوده است. زنان و مردان با حضور در مساجد، می‌توانند از روابط سالم اجتماع سالم دینی بهره‌مند شوند. مسجد کانون اتحاد و همبستگی و انس و الفت مسلمانان است که مردم هر منطقه و محله را روزی چند نوبت در کنار هم در نمازهای جماعت جمع و با هم مأنوس می‌سازد. با تحقیق می‌توان دریافت که نقش مراکز هدایت دینی بخصوص مساجد در پیش‌گیری و باز دارندگی از وقوع جرم و گناه بسیار مهم و در خور تأمل است.

با تجدید حضور در نماز جماعت در مساجد پیوند عاطفی و معنوی نمازگزاران نیز تجدید و تقویت می‌گردد و از طرفی دوستی‌هایی که در مسجد آغاز می‌شود، دوستی واقعی است و از جرم و جنایت و... سر در نمی‌آورد، دوستانی که با معیارهای دینی و آن هم در مسجد برگزیده شده‌اند همواره موجب زینت و سرافرازی انسان بوده و غالباً تا اواخر عمر ادامه می‌یابد. اشاعه فرهنگ زیبای اسلامی احترام به علماء، افراد مسن و بزرگترها و محبت

به کوچت‌رها و رعایت ادب در برابر سایر مؤمنین از دیگر ثمرات بیوت الرحمن یعنی مساجد است.

پیشنهاد

برای تبیین اثبات و علمی مسئله آثار و برکات و عملکردهای فردی و جمعی حضور در مسجد، از دیدگاه جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی و نیز ادیان و روان‌شناسی هر یک از موضوعات مطرح شده توسط سایر محققان بصورت میدانی مورد تحقیق قرار گرفته تا نتایج عینی آن نیز اثبات شود.

فهرست منابع و مآخذ

- ۱ - قرآن کریم.
- ۲ - آمدی، عبدالواحد، *غررالحکم*، دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۶۶ .
- ۳ - عاجی نوری، *مستدرک الوسائل*، مؤسسه آل البيت، قم، ۱۳۶۶ .
- ۴ - حر عاملی، حسن، *وسائل الشیعه*، مؤسسه آل البيت، قم، بی تا.
- ۵ - متقی هندی، *کنز العمال*، دارالتراث العربی، بی تا.
- ۶ - صیحی صالح، *شرح نهج البلاغه*، انتشارات دار الهجرة، قم، بی تا.
- ۷ - صدوق، علی ابن بابویه، *الامالی*، انتشارات دارالثقاله، قم ۱۴۱۴ هـ ق.
- ۸ - صدوق، محمد، *من لایحضره الفقیه*، انتشارات جامعه مدرسین، قم ۱۴۱۳ .
- ۹ - طباطبایی، سید محمد حسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۶۷ .
- ۱۰ - مازندرانی، محمد بن شهر آشوب، *مناقب آل ابی طالب*، مؤسسه انتشارات علامه، قم، ۱۳۷۹ .
- ۱۱ - قلبی، محی الدین تونسسی، *الرباط فی سبیل الله*، مجله رساله الاسلام قاهره، سال ۴ ، ش ۳ ، ص ۳۰۹ .
- ۱۲ - کلینی، ابوجعفر، محمد بن اسحاق، *اصول کافی*، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۶۵ .
- ۱۳ - مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۴ هـ ق.
- ۱۴ - معتزلی، عبدالحمید، *شرح نهج البلاغه*، ناشر کتابخانه ایة الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴ .
- ۱۵ - مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۶ .